

YAZAR HAKKINDA

1976 yılında doğan Göktuğ Halis, ilkel kültürlerde inanç ve uygulamalar, dinsel sembolizm, dini düşüncenin bilinçdışı temelleri, Ortaçağ Hristiyan Askeri Tarikatları, büyü ve sihir uygulamalarının arkeolojisi, “dinler tarihi” ve din felsefesi alanında çalışmalar gerçekleştirdi.

Halen Türkiye’nin önemli akademi ve sivil toplum kuruluşlarında göstergebilim, dinsel sembolizm, halk dini ve dini düşüncenin yolculuğu konularında dersler veren Göktuğ Halis, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik ve Anadolu Üniversitesi Felsefe Bölümü Onur Diploması sahibidir.

Yayımlanmış Kitapları:

Dinin İki Kaynağı-I Büyü ve Şaman Sembolizmi (Aralık 2018)

Dinin İki Kaynağı-II Ritüel ve Totem Sembolizmi (2021)

Tarihte Kötülük ve Şeytan Sembolizmi (2020)

Anadolu’da Batıl İnanış, Ritüel Mit (2020)

Göbeklitepe Sembolizmi (Eylül 2019)

Yeni Başlayanlar İçin Göbeklitepe (Haziran 2019)

Simgebilim Perspektifinden Göbeklitepe Tapınakları (2016)

Popüler Gizemciliğin Tarihsel ve Dinsel Temelleri (2010)

Tarih ve Spekülasyon (2006)

BEYAZ BAYKUŞ: 80
FELSEFE: 7

GÖKTUĞ HALİS/EDEN

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.

Genel Yayın Yönetmeni: Özlem Küskü

Yayın Koordinatörü: Kaan Cumaloğlu

Son Okuma: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: İlknur Muştı

Sayfa Düzeni: Melike Doğan

Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak-Mesud Topal-Nursefa Üzümler

Beyaz Baykuş: Aralık 2022
Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN: 978-625-441-817-4

© Beyaz Baykuş

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42 - Faks: (0) 212 252 22 43

www.beyazbaykus.com

[facebook.com/ beyazbaykusyayinlari](https://facebook.com/beyazbaykusyayinlari)

twitter.com/beyazbaykusy

instagram.com/beyazbaykusyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak

Sertifika No. 48625

Maltepe Mahallesi

Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

Destek Dukkan

Beyaz Baykuş Yayınları, Destek Yayınları'nın tescilli markasıdır.

GÖKTUĞ HALİS

EDEN

*Cennet Bahçesi'nin
Tarihsel ve Dinsel
Kökenleri*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
Kapsam ve Metot	9
1	
İNCİ'İN CENNET'İ	13
Âdem	15
Eden Bahçesi ve Cennet.....	17
2	
MİTLERİN YORUMU VE CENNET PROBLEMİ	21
3	
SÜMER'İN CENNET'İ	27
İnsanın Yaratılışı	31
Cennet'in Sümer'deki Kökeni: Dilmun	35

Enki'nin Üreme Gücü ve Lanetli Cinsellik.....	36
Havva'nın Öyküsü.....	38
Ölümsüzlüğün Yitirilmesi	41
Sümer'in Dilmun'una İlişkin Simgesel Bir Açılım.....	44
4	
MISIR'IN CENNETİ	47
Mısır'da Yaratılış.....	48
İnsanın Yaratılışı ve Tanrı Khnum.....	50
Hermetik Metinlerde İnsan	53
Mısır'ın Eden'i	55
Mısır'ın Âdem'i ve Havva'sı.....	58
5	
HİNT'İN CENNETİ	61
Cennet'ten İnen Nehir.....	62
İnsanın Yaratılışı	64
İnsanın Bölünüşü.....	66
Cennet'in Önemi	67
6	
EDEN BAHÇESİ ARAYIŞLARI	71
Değişik Öneriler.....	72
Basra Körfezi'nin Altında mı?	75
Kafdağı Söylencesi	78
Anadolu'nun Cazibesi	79

7

GÖBEKLİTEPE VE CENNET83

Annunaki Söylencesi ve Tarihsel Eden86

8

ÂDEM VE HAVVA NEREYE GİTTİ?.....93

Sürgün93

Hindistan94

Ürdün, Fırat ve Dicle95

Seylan Adası97

Postmodernizmin Arayışları98

9

CENNET ÖYKÜSÜNÜN MİTSEL BİLEŞENLERİ.....101

10

SON SÖZ.....113

Bizim Öykümüz Olarak Cennet113

KAYNAKÇA.....119

ÖNSÖZ

Kapsam ve Metot

Modern tektanrıci dinler için ağırlıklı olarak teolojik değer içeren, kısmen de soy (köken) izleği sunan Cennet Bahçesi miti, tarihsel süreçte farklı disiplinlerden gelen çalışmaların ilgi alanına girdi. Bu ilgi ile birlikte oluşan külliyat, konunun sadece dindarların meselesi olmadığını gösterdi. 21. yüzyılda, Cennet öyküsünün temel bileşenlerini çözümleyebilmek için, sadece kutsal kitap bildirimleri yeterli değil. Bir diğer deyişle, bugün artık, psikoloji, işlevselci antropoloji, din fenomenolojisi, felsefe, göstergebilim, yapısalcı antropoloji ya da tarihselci okuma yöntemlerinin önerilerini görmezden gelemeyeceğimiz bir aşamadayız.

Tüm bu kitap boyunca dini dağarcığı bir kenara atmadan, bu disiplinlerin açıklamalarını *Eden Bahçesi-Cennet* söylencesini değerlendirmede ve gerçek anlamını inşa etmede kullanacağız. Bu amaçla, çekilen materyallerin analizinde birkaç esasa bağlı kalmayı uygun gördük.

Bu esaslardan ilkinin Cennet fikrini ağırlıklı olarak ölüm sonrası yolculuğun parçası olarak değil ama yaratılışın başlangıcındaki durum olarak ele almak oluşturuyor. Elbette Cennet mitinin iki değişkesi (yaratılışın ilk anına yakınlık olarak Cennet ve yaşamın sonu olarak Cennet) aslında ortak bir kökenden türü-

yor. Buna rağmen ikinci tipolojinin, birincinin parçası olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Nitekim özellikle yeni yıl benzeri *yenilenme* durumlarında (doğum, erginlenme, sağaltım, evlilik, toprağın canlanması, şairlerin esinlerini kazanması, ölüm vb.) kozmogoninin ezberden okunmasına dayanan ritüelistik yapının başlangıçtaki yaratılış enerjisi ile büyüsel bir temas kurma kaygısından türediğini biliyoruz. Bu durumda nasıl toplum için önem taşıyan her başlangıç, dönem ya da durum bir yenilenme ise ölüm sonrasındaki Cennet fikrinin özünü de yeni bir başlangıç, yeni bir yaşam, yeni bir eşik düşüncesi oluşturuyor.

Açıkçası çok sayıda dinde var olan *eskatalogi*¹ dönemsel yenilenmelerin eski dünyanın yaşlılığı, yorgunluğu, bütünüyle kirlenmiş olması, günahkâr insanlarla dolu olması gibi taşlaşmış bir durumu onarma gücünü yitirmesi düşüncesine dayanır. Bir diğer ifadeyle evrenin zaman zaman bizlere de açık olan yenilenme durumları artık yaşamın bütüncül kötülüklerini aşacak gücünü yitirmiştir. Bu durumda yeni bir başlangıcın ancak eskisinin bütünüyle yok olması fikri kıyamet düşüncesinin arkaik sebebidir. Kimi topluluklarda yeniden yaşam düşüncesi belirgin olmasa da yaygın olarak eskatalogi bir son olmaktan ziyade yeni bir başlangıca ilişkin tasarımlar yığındır. Bizim açımızdan önemli olan ise bu toptan yok oluşa yaygın şekilde başlangıçtaki Cennet fikrinin eşlik etmesidir: Hastalığın, yaşlılığın, ölümün olmadığı, barış, özgürlük, iyilik ve bolluk yurdu...

Gördüğümüz gibi, bizim konumuz olarak Cennet Bahçesi-Eden, yaratılış eyleminin hemen sonrasındaki haller ile ilgilidir. Bu anlamda sonsal Cennet, ölümün bir son olmadığına inanan tüm kültürlerde bir tür başa dönüş ya da yenilenme fikrinin parçasıdır ve büyük ihtimalle altın çağ düşüncesinden sonra gelir. Geçmişin ne denli iyi olduğu ama yaşanan bir olayla birlikte,

1 Kıyamet ideolojisi

evren, zaman, insan denklemindeki yıpranmaların bozulmuş bir şimdiki zamanı ortaya çıkardığı şeklindeki fikrin yaygınlığı gerçekten de şaşırtıcıdır. M. Eliade bu olguyu *başlangıçların yetkinliği* olarak tanımlamıştı.

Bu anlamda sonsal Cennet bir yönüyle özlem duyulan zamandır ve bu zamanın arkaik imgesi yaratılışa bir diğer ifadeyle Kutsal Varlık'a zamansal ve mekânsal yakınlıkla ilgilidir.

Bunun dışında konumuz, yaratılan *ilk insan* ya da *insan çiftleri* ile ilgilidir. Avcı-toplayıcı toplumlarda *kültür getiren hayvan*, zaman zaman *insan doğuran ağaç*, kadınların gebe kalmasını sağlayan *kutsal göl* ve mağaralar ya da gökten yağmur ile inen insan mitlerini yardıma çağıracağımız bu sistemde zamanla modern Tanrı fikri ve insanın kendi suretinden yaratılışı şeklindeki modern ilkeye ulaşacağız. Burada tartışmamız gereken konuların başında *hermafrodit*² insan fikri ile *erkekten alınan bir parça ile doğan kadın* fikri arasındaki çatışma gelir. Anladığımız kadarıyla mitlerin kökenindeki bu olgu, yaratılışı gerçekleştiren varlığın insan için görünür tüm kozmik öğeleri üzerinde taşıması biçiminde özetlenebilir: O iyidir ve kötüdür, ışıktır ve karanlıktır, yukarıdır ve aşağıdır, öncedir ve sonradır, kadındır ve erkektir ama basitçe söylersek bunların hepsidir.

Bu ilkeler üzerinde yükselen “ilk ata-ilk ana” düşüncesi bizi dünyanın nasıl kötü bir hale geldiği meselesine de bağlayacaktır. Bu doğrultuda konumuz *ilk günah*, *hata*, *suç* ya da *safiyane bir ahmaklık* yüzünden yitirilen imtiyazlarla ilgilidir. Bu durumda ölümsüzlük, sonsuz mutluluk, çalışmadan yaşayacağımız bolluk yurdu, hayvanların dilini anladığımız zaman gibi özel imtiyazlarımızı nasıl yitirdiğimizle ilgili mitsel sınıflamaya bir göz atacağız. Her koşulda bu açılım neden bugün bu

2 Çift cinsiyetli

durumda olduğumuzu açıklayan *etiyojik*³ bir kapsam yaratır: Neden erkek ve kadınız, neden ölümlüyüz, neden balıkçılık yapıyoruz vb...

Son olarak özellikle bilimsel metodolojinin boşlukta kalan yönlerinden istifade eden spekülatif kuramcıların çıkarımları da ancak bir seviyeye kadar bu kitabın inceleme sahasına giriyor. Bu bölümde *Eden Bahçesi*'nin nerede olduğu ile ilgili bilim-dışı kuramlara yer vererek, okuyucunun karşılaştırma yapmasına olanak tanıyacağız.

Sonuç bölümünde ise Eden Bahçesi mitinin doğru şekilde anlaşılması için topladığımız materyalleri farklı ekollerden çekeceğimiz modelleme çerçevesinde yeniden dizayn edeceğiz. Böylece hem yaratılış olgusuna hem de Cennet Bahçesi mitine alternatif bir açıklama sunmaya çalışacağız.

3 Nedenbilimsel

İNCİL'İN CENNETİ

Tekvin kitabında birden fazla yaratılış hikâyesi bulunur. İlk “Tanrı’nın Ruhu suların üzerinde hareket ediyordu...” ifadesinin geçtiği Tekvin 1-31.⁴ Burada Tanrı’nın evreni yedi günde yarattığını okuruz.⁵ Söz konusu versiyon büyük olasılıkla, birinci sürgün sonrasında çok daha yakın bir etkileşim merkezinin izini taşır: Babil kültürünün. Bu kültürde yaratılış fikri su

4 Ruhun bir kuş gibi uçuşuyla ilgili dinsel dağarcığımız oldukça geniş. Bu sadece ölüm sonrasında ruhun kuş biçimli canlandırmalarıyla değil aynı zamanda yaratıcının bir kuş gibi düşünüldüğü mitolojik yaygınlıkla da ilgilidir. Karşılaştırma için bkz. ELIADE, Mircea *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* I, s. 205. Çeviri İsmet Berkan. Kabalcı. 2003. İstanbul.

5 Bu metinlere yabancı okurlar için kısa bir özet sunmak yararlı olabilir. Tanrı’nın yaratılış eylemi altı günde gerçekleşir ve yedinci gün Tanrı dinlenmeye geçer. Gün gün yaratılış içeriği şöyledir: Birinci gün ışığın yaratılışı ve ışığın karanlıktan ayrılışı. İkinci gün suların ortasında kubbenin yaratılışı ve suların ayrılışı. Yani gök kubbenin oluşumu. Üçüncü gün kara sudan ayrıldı. Tohum veren otlar ve meyve ağaçları türedi. Dördüncü gün gök kubbede geceyi gündüzden ayıran ışıkları yarattı. Beşinci gün sulardan varlıklar, göklerdeki kuşlar, verimlilik ve semerelik emriyle yaratıldı. Altıncı gün, yabanıl hayvanlar ve sürüngenler türedi. Yine aynı gün insan yaratıldı. İnsana tüm canlılara egemen olun emri geldi. Yedinci gün Tanrı dinlendi.

imgesi ile yakından ilişkilidir. Bilginler buna Elohimci Yazım Geleneği ismini veriyor.⁶

İkinci yaratılış versiyonu ise Tekvin 2:4 ve sonrasındadır. Bu bölümleri yazanlar, çok değil sadece birkaç pasaj önceki yaratılış tipolojisinden habersiz gibidir. Bu metne göre, Rab yeri ve göğü yarattığı vakit yeryüzünde bir fidan ve ot bile bitmemiştir. Çünkü O henüz yeryüzüne yağmur göndermemiştir. Bu bölümde toprağın biten bir buhar ile sulandığı ifadelerine yer verilir. Söz konusu yazım geleneği büyük olasılıkla İsrailoğullarının düşünüş sistematğinde daha eskidir. Çöl toprağından bir buğı ile başlayan yaşam *göçebe çöl* topluluğunun yaratılış teolojisine daha uygundur. Uzmanlar bu versiyona J (Yehovacı) versiyonu ismini veriyor.

Tıpkı genel yaratılış meselesinde olduğu gibi insanın yaratılışında da iki farklı versiyon bulunur.⁷ Birinci versiyona göre, insanın yaratılışı altıncı günde olur. Bu bölümlerde Tanrı'nın erkeğı ve kadını kendi suretinde yarattığını yazar Tekvin.⁸ İkinci versiyonda ise Tanrı'nın toprağı işleyecek bir insanın bulunmadığı yönündeki vurgusu ile beraber topraktan yaratılmış olduğunu görürüz. Böylece Âdem yaşayan bir varlık haline döner.

6 Eski Ahit ve yazım gelenekleri üzerine doyurucu bir çalışma için FRIEDMAN, *Richard Elliot. Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı*. Kabalci Yayınları. 2005. İstanbul

7 İki yaratılış metni arasındaki farkları gösteren bir tablo için bkz. BATUK, Cengiz "Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva'nın Hayatı", s. 54. Hitit Ün. İlahiyat Fak. Dergisi. 2006. Sayı 10.

8 Tekvin kimi Türkçe çevirilerde Yaratılış bölümü olarak geçer. İlgili bölüm Tekvin 1-27: "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı..."

Âdem

Eski Ahit kitabının Tekvin bölümünde geçen “Âdem” sözcüğünün kökenleri ile ilgili farklı görüşler bulunuyor. Âdem ifadesinin kökenleri Sümer dilindeki adamu⁹ veya Asur-Babil dilindeki farklı anlama gelen aynı sözcük ile ilgili olabilir.¹⁰ Diğer taraftan sözcüğün *toprak* ile ilintisi de göz ardı edilmemeli. Zira bu anlam, klasik tarih yazımından bu yana farklı eserlerin referanslarından biridir. Örneğin, Âdem’in *kırmızı toprak* şeklindeki anlamı Yahudi tarihçi Josephus’un *Yahudilerin Eski Eserleri* (Antiquities of Jews) eserinde de kullanılır.¹¹ Bu durumda adama’tan imal edilen adam ifadesi şu şekilde okunabilir: “Adamah’tan (kırmızı toprak) adamı yarattı...”¹²

Kökenbilimi tartışmalı olmakla birlikte Tevrat açısından, Adam sözcüğü sanılanın aksine *ilk insan* anlamıyla çok az kullanılır. Yahudilerde tüm insanlık için kullanılan müşterek bir isim olarak kullanımı daha yaygın gözüküyor. Nitekim Eski Ahit’in çok sayıda kısmında *insan* ve *insan türü* anlamında kullanılmıştı.¹³

İnsanın yaratılışına dair ikinci versiyon birincisine göre aslı ya da daha yaygın şekilde kabul görmüştür. Hemen yukarıda da belirtildiği gibi, ilk versiyonda kadın ve erkek *Tanrı’nın suretinden* yaratılmış idi. Bununla birlikte ikinci versiyonda Tanrı

9 Babam anlamında.

10 Asur-Babil kültürüne ait ifade olarak adamu imal edilmiş, yapılmış, çocuk anlamında.

11 Bkz. Flavius Josephus. *Antiquities of the Jews*, 1. Bölüm 2. Paragraf. İngilizceye Çeviri: William Whiston. 4 Ocak 2009. Kaynak link: <https://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm#link2HCH0002> Erişim 18.07.2022

12 Karşılaştırma için Bkz. BOLAY, Süleyman Hayri. *İslam Ansiklopedisi* 1. Cildt. s. 358. TDV. 1988 İstanbul

13 500 kereden daha çok yerde insan türü anlamında kullanılan Adam, nadiren ilk insan için kullanılır.